

PAPER

SHARQ MUTAFAKKIRLARI PEDAGOGIK QARASHLARINING ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Ahmedova Mavludaxon Axrorjon qizi ¹

¹Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti o'qituvchisi

* ahmedova987@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada qadimiy Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari va ularning zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy va Abdulla Avloniy kabi allomalarning ta'lim va tarbiya haqidagi g'oyalari bugungi kompetensiyaga asoslangan ta'lim, integratsion yondashuv, innovatsion metodlar va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy hamda amaliy asoslari bilan uyg'unligi ochib berilgan. Shuningdek, mutafakkirlar merosidan foydalanishning o'quv dasturlarini boyitish, tarbiyaviy muhit yaratish va yoshlarni barkamol shaxs sifatida shakllantirishdagi amaliy ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.

Key words: Sharq mutafakkirlari, pedagogik qarashlar, ta'lim va tarbiya, kompetensiya, ma'naviyat, innovatsion metodlar.

Ta'lim va tarbiya jarayonining nazariy asoslari qadimiy Sharq mutafakkirlarining asarlarida chuqur ifodalangan. Ularning pedagogik qarashlari shaxsni ma'naviy barkamollikka, komillikka yetaklashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Sharq allomalari asarlarida bilim olishning mohiyati, axloqiy-odobiy tarbiya, ilm-fan va amaliyotning uzviy bog'liqligi, shaxs kamolotining ijtimoiy hayotdagi o'rni keng yoritilgan. Sharq pedagogik merosi insoniyat sivilizatsiyasining muhim qismini tashkil etadi. Masalan, Forobiy "Fozil shahar ahli"

asarida shaxsning mukammal bo'lishi uchun ilm va ma'naviyat uyg'unligini asoslab bergan. Ibn Sino tibbiyot va falsafa asarlarida yosh avlod tarbiyasining jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatlarini bir butun jarayon sifatida ko'rsatgan. Beruniy ilmiy kuzatish va tajriba metodlariga asoslanib, bilim olishning nazariy emas, balki amaliy jihatlariga ham e'tibor qaratgan. Navoiy adabiyot orqali insoniy fazilatlarini yuksaltirishni, Avloniy esa millat taraqqiyotida maktab va tarbiyaning beqiyos rolini ta'kidlagan.

Compiled on: October 3, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim jarayonini takomillashtirishda Sharq allomalari merosidan foydalanish nafaqat tarixiy zarurat, balki metodologik ehtiyojdir. Chunki ular ilgari surgan g'oyalar – insonparvarlik, halollik, adolat, ilmga chanqoqlik va ma'naviy komillik kabi qadriyatlar – XXI asr ta'lim konsepsiyasining negizi bilan uyg'unlashadi. Shuningdek, ularning qarashlari zamonaviy pedagogikaning kompetensiyaga asoslangan yondashuv, integratsiya, innovatsion metodlar va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan strategiyalariga asosiy tayanch bo'lib xizmat qilmoqda.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari mohiyatini o'rganib chiqamiz:

Sharq uyg'unish davri mutafakkirlari – Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi allomalar inson tarbiyasi, bilim olishning mohiyati, axloqiy qadriyatlar haqida boy ilmiy meros qoldirgan. Ularning qarashlari nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi zamonaviy pedagogika uchun ham beqiyos ahamiyatga ega.

Forobiy ta'lim va tarbiya jarayonida aqlni charxlash, ilmiy bilishga intilish va insonning jamiyatdagi burchini chuqur anglash zarurligini ta'kidlagan. Unga ko'ra, haqiqiy baxt ilm va ma'rifat orqali qo'lga kiritiladi. Forobiyning "Fozil shahar ahli" asarida jamiyat taraqqiyoti uchun ilmi, ma'naviy yetuk insonlar zarurligi asoslab berilgan. Bu esa hozirgi kunda ijtimoiy hamkorlik, fuqarolik mas'uliyati va ma'naviy-axloqiy yetuklikni ta'lim jarayoniga singdirish zaruratini ko'rsatadi.

Ibn Sino inson tarbiyasida sog'lom tana va sog'lom fikr uyg'unligiga e'tibor qaratgan. Uning "Donishnoma" asarida bolalarni yosh xususiyatlariga mos ta'lim berish, ularga bosqichma-bosqich bilim berish tamoyillari bayon etilgan. Ibn Sino shuningdek, o'qituvchining roli haqida ham to'xtalib, pedagogning vazifasi nafaqat bilim berish, balki axloqiy fazilatlarini singdirishdan iboratligini ta'kidlagan.

Beruniy ilmiy tafakkurni rivojlantirishda kuzatish va tajriba metodining muhimligini ko'rsatib bergan. Uning ilmiy qarashlari bugungi eksperimental pedagogikaning ildizlarini tashkil etadi. Beruniyning tabiat, astronomiya, geografiya haqidagi izlanishlari ilm olish jarayonida nazariya bilan amaliyot uyg'unligining naqadar muhimligini ko'rsatadi. U yoshlarni mustaqil fikrlashga,

tajribadan xulosa chiqarishga undagan.

Alisher Navoiy adabiyot va ma'naviyat orqali tarbiyaning qudratini yuksak baholagan. Uning asarlarida insonparvarlik, halollik va mehr-oqibat tarbiyaning asosiy mezonlari sifatida qaraladi. Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida yoshlarni ezgulik, saxovat, ilmga muhabbat ruhida tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi. Bu jihatlar bugungi ta'limda ma'naviy-axloqiy tarbiya yo'nalishini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Abdulla Avloniy zamonaviy ma'noda pedagogik meros qoldirib, maktab va oila tarbiyasining uyg'unligini ilgari surgan. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloqiy tarbiya masalalari chuqur tahlil qilingan. Avloniyga ko'ra, xalqning taraqqiyoti bevosita maktabning kuchiga bog'liq. U o'qituvchi shaxsiga, ta'lim jarayonida ona tilining o'rniga alohida e'tibor qaratgan.

Ushbu allomalar qoldirgan pedagogik qarashlar zamonaviy ta'lim tizimida shaxs tarbiyasi, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, axloqiy qadriyatlarni singdirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlarining g'oyalari va zamonaviy ta'lim:

Bugungi ta'lim jarayonida mutafakkirlarimizning qarashlari quyidagi jihatlarda dolzarblik kasb etadi va ular zamonaviy ta'lim tizimining nazariy hamda amaliy asoslariga muhim ta'sir ko'rsatmoqda:

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv: Forobiyning ilm va ma'rifatga da'vati zamonaviy ta'limning asosiy g'oyasi – ijodkor, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga uyg'un. Uning shaxsni intellektual rivojlantirishga qaratilgan qarashlari bugungi ta'limda kompetensiya asosidagi baholash va mustaqil bilim olish jarayonlarini qo'llashda ko'zga tashlanadi.

Integratsion yondashuv: Ibn Sinoning sog'lom tana va ong haqidagi fikrlari bugungi ta'lim tizimidagi STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yo'nalishlariga asos bo'ladi. U insonning jismoniy va aqliy rivojlanishini bir butun jarayon sifatida tasvirlagan bo'lsa, zamonaviy ta'lim ham fanlararo integratsiyani kuchaytirish orqali talabaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Tajriba va amaliyotning ustuvorligi: Beruniyning kuzatuv va tajriba metodiga e'tibori

zamonaviy ilmiy-pedagogik faoliyatning asosi hisoblanadi. Bugungi laboratoriya mashg'ulotlari, loyiha asosida o'qitish, tadqiqot metodlari va tajribaviy o'quv dasturlari bevosita Beruniy ilgari surgan ilmiy yondashuvlarga tayanadi.

Axloqiy tarbiya: Navoiy asarlaridagi insonparvarlik, halollik va vatanparvarlik g'oyalari milliy ta'lim konsepsiyasining yadro qismi bo'lib qolmoqda. Adabiyot va san'at darslarida Navoiyning ma'naviy-axloqiy qarashlaridan foydalanish orqali yoshlarning shaxsiy fazilatlarini, ijtimoiy mas'uliyati va milliy o'zlikni anglash qobiliyatlarini shakllanmoqda.

Oila va maktab hamkorligi: Avloniy ta'kidlaganidek, bu ikki muhim institut uyg'unligi hozirgi zamon pedagogikasida dolzarb masalalardan biridir. Ota-onalarning ta'lim jarayoniga faol jalb qilinishi, oilaviy qadriyatlar va maktab tarbiyasining uyg'unlashuvi bugungi ta'lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda.

Shunday qilib, Sharq mutafakkirlarining g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimida nazariy asos bo'lish bilan birga, amaliy metodlar va ta'lim mazmunini boyitishda ham muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy ta'limda amaliy ahamiyati:

Sharq mutafakkirlari merosi quyidagi yo'nalishlarda zamonaviy ta'limga amaliy ta'sir ko'rsatadi va ular bugungi ta'lim jarayonini yanada mazmunli, ma'naviy boy qilishga xizmat qilmoqda:

O'quv dasturlarini boyitish: Allomalar merosi asosida milliy qadriyatlarga tayangan, global standartlarga javob beradigan o'quv-uslubiy majmualar yaratish mumkin. Masalan, Forobiy va Ibn Sino qarashlarini falsafa va tabiiy fanlar dasturlariga, Navoiy asarlarini adabiyot va ma'naviyat darslariga singdirish orqali ta'lim mazmuni chuqurlashadi. Axloqiy-ma'naviy tarbiya: Yoshlarning global tahdidlarga qarshi ma'naviy immunitetini shakllantirishda mutafakkirlarimiz g'oyalari beqiyos ahamiyatga ega. Navoiy va Avloniy asarlari asosida axloqiy qadriyatlarni darsdan tashqari faoliyatlarda – ma'naviyat soatlari, adabiy kechalar, tarbiyaviy davra suhbatlarida keng qo'llash mumkin.

Interfaol metodlar: Mutafakkirlarning g'oyalarini dars jarayoniga tatbiq etib, talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish mumkin. Masalan,

Beruniyning tajriba metodidan ilhomlanib laboratoriya mashg'ulotlarini interfaol shaklda tashkil etish yoki Forobiyning jamiyat haqidagi qarashlari asosida munozara va debatlarini o'tkazish samarali natija beradi.

Tarbiyaviy muhit yaratish: Ta'lim muassasalarida kitobxonlik, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar orqali Sharq mutafakkirlarining asarlarini yoshlar ongiga singdirish, ularning tafakkurini kengaytirish va dunyoqarashini boyitish mumkin. Bunday tadbirlar yoshlarni nafaqat bilimli, balki ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirishda muhim vosita bo'ladi.

Shu tarzda, Sharq mutafakkirlari merosi zamonaviy ta'lim tizimida nafaqat nazariy asos, balki amaliy yo'nalishlarda ham faol qo'llanilishi bilan ta'lim sifatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari bugungi zamonaviy ta'lim jarayoni uchun boy manba hisoblanadi. Ularning ilmiy va tarbiyaviy g'oyalari shaxsni barkamollikka yetaklash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogika Sharq allomalari merosidan ilhomlanib, yosh avlodni intellektual va ma'naviy rivojlangan, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy, A. (1991). Xamsa. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'zbekiston.
3. To'raqulov, S. (2015). Sharq pedagogik merosida ta'lim va tarbiya masalalari. Toshkent: O'qituvchi.
4. Jalolov, J. (2020). Pedagogika tarixi. Toshkent: Fan.
5. Qodirov, A. (2021). Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Innovatsiya.
6. Hasanov, B. (2022). Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi ta'lim jarayonida. Samarqand: SamDU nashriyoti.

7. UNESCO. (2020). *Futures of Education: Learning to Become*. Paris: UNESCO Publishing.
8. OECD. (2019). *Future of Education and Skills 2030*. Paris: OECD Publishing.
9. Salikhova, N. (2023). "Sharq mutafakkirlari merosining kompetensiyaviy ta'limdagi o'rni." *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 3(2), 45–52.